

JUOZAS ŽILIONIS

Vilniaus pedagoginis universitetas

SALIAMONAS IBN GABIROLIS: *FONS VITAE* VERSMĖ

Solomon Ibn Gabirol: the springs of *Fons vitae*

SUMMARY

The article discusses the theological and philosophical dialog *Fons vitae* (*Fountain of Life*) by famous 11th century Jewish thinker Solomon Ibn Gabirol, a child of three cultures – Arab, Greek and Jewish, who succeeded in philosophy, theology, grammar and poetry. The *Fons vitae* is a philosophical dialog between master and disciple, originally written in Arabic and translated into Latin in the year 1150. Its title is derived from philosophical as well as from religious sources: from *Psalms* “For with thee is the fountain of life...” (Ps 36,9) and the fact that it regards matter and form as the basis of existence and the source of life in every created thing. Although Plato is the only philosopher directly mentioned in the dialog, the significant influence of Plotinus’ thoughts is noticeable. The dialogue consists of five tractates: the first treats matter and form in general and in physical substances; the second considers the substance which underlies the corporeality of the world; the third proves the existence of simple substances; the fourth proves that these substances are likewise constituted of matter and form; and the fifth considers universal matter and universal form. Gabirol claims that God’s will, which is situated below His infinity, comprehends the essence of the Creator and His creation. That essence is twofold, for it encompasses matter and form. Gabirol employs Philonian theosophical terms and concepts for the synthesis of Greek and Jewish mentality.

SANTRAUKA

Straipsnyje aptariamas vienas žymiausių XI a. žydų filosofų Saliamonas Ibn Gabirolis ir jo traktatas *Fons vitae*. Ibn Gabirolio kūrybiniame palikime persipynė trijų kultūrų – žydų, arabų ir graikų – bruožai su neoplatoniškuoju Dievo didybės pajautimu ir žmogaus gebėjimu perprasti pasaulio sanklodą. Jo kon-

RAKTAŽODŽIAI: Saliamonas Ibn Gabirolis, traktatas *Fons vitae*, žydų filosofija, religijos ir mistikos vienovė.
KEY WORDS: Solomon Ibn Gabirol, treatise *Fons vitae*, Jewish philosophy, unity of religion and mysticism.

cepcijoje pabrėžiama, kad Dievas nėra virš būties, o Idėjos yra pirmosios dalykų tapsmo priežastys. Traktate *Fons vitae* Ibn Gabirolis filosofiją apibūdina kaip religijos ir metafizikos vienovę, o kontempliaciją grindžia racionali technika. Traktatą sudaro 5 knygos, kuriose pabrėžiama, jog mokslas ir praktika žmogui sudaro galimybę bendrauti su aukštesniu pasauliu ir, peržengus prigimtinės galias, suvokti savo tikrąją substanciją. Ibn Gabirolis teigia, jog žemiau Dievo begalybės, kurios baigtinis žmogaus protas negali aprėpti, yra Dievo valia, kurioje glūdi visos kūrinijos ir paties Dievo esmė. Ta esmė yra dvejopa, nes ji apima ir materiją, ir formą. Traktate *Fons vitae* Filono teosofiniai terminai ir sąvokos buvo įteisinti kaip graikų ir žydų mąstysenos junginys, kuris padėjo Dievo, *Logoso* ir materialaus pasaulio, t.y. trijų būties hierarchijos pakopų, atskleidimui.

ĮVADAS

Apie Saliamoną Ibn Gabirolį biografinių žinių išlikę nedaug. Pasak Alain de Liberos, ilgą laiką jo tikrasis vardas buvo nežinomas, kadangi Ibn Gabirolio traktatas *Fons vitae* (*Gyvenimo šaltinis*), parašytas arabų kalba ir XII a. išverstas į lotynų kalbą, buvo priskirtas paslaptingam autoriui Avicebronui. Lotyniškai vertime apie autorių nebuvo jokios užuominos, todėl jis buvo priskiriamas arabų mąstytojams. Tik 1846 m. istorikas Salomonas Munkas nustatė, kad arabų autorius, lotyniškai vadintas Avicebronu (kituose šaltiniuose minimas kaip Avencebrolis arba Avicembronas), yra tas pats žydų poetas Ibn Gabirolis, vieno garsiausių viduramžių poezijos kūrinių *Keter Malkouth* (*Karališkasis vainikas*) autorius.¹

Biografiniai šaltiniai liudija, kad Saliamonas Ibn Gabirolis gyveno XI a. pirmoje pusėje Ispanijoje. 1020 m. iš Kordobos miesto į Malagą persikėlė Saliamono Ibn Gabirolio tėvai. Manoma, kad jis gimė Malagoje apie 1021–22 m., mirė apie 1058 m. Valensijoje. Trumpas jo gyvenimas prabėgo garsiausiuose musulmoniškiosios Ispanijos miestuose: Sa-

ragosoje, Grenadoje, Kordoboje, Valensijoje. Saliamonas Ibn Gabirolis, globojamas aukštos žydų kilmės dvariško, o vėliau – Grenados rūmų ministro, išsilavinimą įgijo Saragosoje. Apie 1040 m. Ibn Gabirolis arabų kalba parašė eiliuotą hebrajų kalbos gramatiką, kurios tik keletas fragmentų išliko iki mūsų dienų. Arabų kalba jis parašė ir etinį traktatą *Sielos savybių tobulinimas* ir sentencijų rinkinį *Perlų pasirinkimas*. Abu šie kūriniai XII a. buvo išversti į hebrajų kalbą. 1045 m. persekiojamas priešų jis buvo priverstas palikti Saragosą.

Visų jo kūrinių mes nežinome. Yra žinoma, kad Ibn Gabirolis kalbėjo apie egzegezę ir liturginio kalendoriaus skaičiavimą (*computus*), tačiau neaišku, ar šioms temoms jis skyrė atskirus kūrinius. Labiausiai Ibn Gabirolį išgarsino mokytojo ir mokinio dialogo forma parašytas traktatas *Fons vitae*. Tenka pastebėti, jog visame Ibn Gabirolio kūrybiniame palikime persipynė trijų kultūrų – žydų, arabų ir graikų – bruožai su neoplatoniškuoju Dievo didybės pajautimu ir žmogaus gebėjimu perprasti pasaulio sanklodą.

NEOPLATONIZUOTAS ARISTOTELIZMAS

Saliamonas Ibn Gabirolis nuo kitų viduramžių žydų filosofų skyrėsi tuo, jog savo pažiūras grindė remdamasis arabų peripatetizmu ir Aleksandrijos mokyklos kultūrine filosofine tradicija. Arabų peripatetizmas, perėmęs Aristotelio logiką, bando atskleisti kolektyviai konceptualizuotą fizinį pasaulį tam naudodamas žodinę kalbą kaip tyrimo instrumentariją. Arabų mąstytojai žodinę kalbą užkoduoja silogizmų mene norėdami apibrėžti materijos ir formos santykį, atskleisti pirminę ir antrinę substancijas, apibūdinti augalinę, gyvybinę ir protinę sielas bei kitus predikamentus. Norėdami atskleisti pasaulio sukūrimo ir būties vienovės bei įvairovės sampratas, arabų mąstytojai greta Aristotelio logikos pasitelkė Hipokrato, Galeno, Ptolemajaus ir kitų antikos mokslininkų išmintį. Tokia arabų antikinės kultūros refleksija turėjo įtakos žydų mąstytojams, kurie greta Biblijos tyrinėjimų vis labiau pradėjo domėtis filosofija, hebrajų gramatika ir poezija. Kaip pastebi Nicholas de Lange, „visa geriausia Viduramžių hebrajų poezija liudija tai, kad jos kūrėjai puikiai išmanė Biblijos kalbą bei idėjas ir klioavėsi, kad jų poezijos klausytojai, norėdami visiškai įvertinti jos subtilybes, pasitelks panašų išmanymą.“² Garsiausi viduramžių žydų poetai (Abraomas Ibn Ezra, Jehuda Halevis ir kt.) buvo ir įvairių sričių mokslininkai, todėl jų poezijoje skleidėsi visas žydų kultūros pamatas „pradedant labiausiai pakylėtomis sritimis ir baigiant paprasta kasdienybe.“³ Viduramžių diskursas dėl graikų Tėvų teologinių interpretacijų, nuolatinis Talmudo

studijavimas ir komentavimas žydų mąstysenoje bei jausenoje ugdė tam tikrą filologinį ir juridinių dorovinių normų traktavimą.

Tenka pastebėti, jog Ibn Gabirolio peripatetizmas, veikiamas arabų kultūros, įgauna verbalinę formą, kurios negalima atsieti nuo judo-aleksandriškos teosofijos.⁴ Ši teosofija atspindi religinių ir filosofinių idėjų sinkretizmą, kuris ryškiausiai atsiskleidžia Filono Aleksandriečio darbuose. Pasak Algio Uždavinio, „Filonas beveik nesupranta hebrajiškai ir nedvejodamas pripažįsta helenistinės kultūros ir jos mokymo sistemos – enklrijos, kurią sudaro literatūra, retorika, matematika, muzika ir logika, privalumus, tuo pat metu būdamas diasporos patriotu jos ginčiuose su graikų-romėnų civilizacija.“⁵ Filono teosofiniai terminai ir sąvokos, kaip graikų ir žydų mąstysenos junginys, buvo sukurti Dievo, *Logoso* ir materialaus pasaulio, t.y. trijų būties hierarchijos pakupe, atskleidimui. Neoplatonikų veikiami Aleksandrijos mokyklos mąstytojai, remdamiesi hermeneutika, kryptingai ir sistemingai siekė „sukurti sintetinį ir išsamų filosofinį pasaulėvaizdį, išsaugojant kiek galima daugiau senosios kultūros ir mokslo elementų.“⁶ Jų tyrinėjimo problematika buvo gana plati: domėtasi substancijų egzistavimu ir jų atsiradimu viena iš kitos; materijos buvimu paprastose substancijose; formų ir materijos buvimu įvairiuose būties lygmenyse; universaliu vienio vartimu daugiu; paprasto virsmu į sudėtingą, t.y. emanacijos doktrina; pažinimu kaip at-

siminimu bei doktrina apie Dievą kaip esantį anapus veiksmo.

Kaip pažymi Ibn Gabirolio darbų tyrinėtojai,⁷ neoplatonizmą jis perėmė ne tik iš arabų filosofų, bet ir iš neoplatonikų kūrinių, kuriuose remiamasi Empe dokliu, Pitagoru, Platonu, Aristotelium. Emanacijos, dieviškosios sielos prigimties ir substancijų hierarchijos doktrinas bei įvairių materijų analizę jis grindė Tyrumo brolių enciklopedija. Ibn Gabirolis savo darbuose taip pat naudojo Abenmasaros mokyklos idėjomis. Šios mokyklos šalininkai teigė materijos pirmenybę, substancijų hierarchiją ir vienu formų perdavimą kitoms, grubių ir subtilių substancijų priešpriešą, santykinę paprastumą ir kūniškumą, Dievo absoliutų paprastumą ir nepažinumą, pasaulio nutolimą. Be to, jie tvirtino, kad vienos

substancijos gaubia kitas kaip vienas į kitą įeinantys ratai. Fernando Brunnerio⁸ pastebėjimu, Ibn Gabirolis Joėlis gretino su Plotinu, Wittmannas dėl kūno doktrinos jį siejo su Proklu, o dėl valios doktrinos jį lygino su Filonu. Neumarkas Ibn Gabirolis laikė Aristotelio sekėju, kadangi jis, kaip ir Aristotelis, teigė, kad Dievas nėra virš būties, o idėjos nebūtinai yra modeliai, tačiau iš jų kyla jėgos, kurios yra pirmosios dalykų tapsmo priežastys. Kitų tyrinėtojų manymu, kai kuriems Ibn Gabirolio *Gyvenimo šaltinio* fragmentams turėjo įtakos stoikų fizika, psichologija ir logika. Iš fizikos mokslo jis perėmė teiginius apie sudėtį ir sulikymą, stoikų psichologijos mokslu jis grindė iš sielos kūne kylančią jėgą arba dvelksmą, o logikos mokslas jam padėjo konstruojant hipotetinį silogizmą.

GYVENIMO ŠALTINIO VERSMĖ

Ibn Gabirolio kūrybiniame palikime traktatas *Fons vitae* užima išskirtinę vietą. Žydu istorijos požiūriu šis veikalas, kaip pažymi Brunneris, yra religingo žydo kūrinys, tačiau jame pasigendama žydiškosios tapatybės elementų. Ibn Gabirolio kūryboje persipynė žydu, arabų ir graikų kultūrinis palikimas, todėl *Fons vitae* autorius dažnai buvo laikomas krikščioniu. *Fons vitae* traktate filosofiją jis apibūdina kaip religijos ir metafizikos vienovę, o kontempliaciją grindžia racionalia technika.

XIII a. lotyniškajame pasaulyje traktatas *Fons vitae* buvo gana populiarus. Pilnas traktato pavadinimas toks: *Knyga apie gyvenimo šaltinį. Apie pirmąją Iš-*

minties dalį, tai yra apie universalios materijos ir universalios formos mokslą. Traktatas parašytas kaip mokytojo ir mokinio dialogas. Jis skiriasi nuo Platono dialogų tuo, kad Ibn Gabirolis nenurodo nei pokalbio vietos, nei laiko ir atrodo, kad abiejų pašnekovų nevaržo jokia laiko tėkmė.

Analizuodami traktatą galime pajusti, jog mokinys yra gana išprusęs: jis žino, kad siela yra amžina, pažįsta jos esmę, savybes, akcencijas; jis suvokia, kad siela apima visa, kad ji yra veikiamą mokslo ir kokie mokslai joje išlieka, kai siela atsiskiria nuo kūno. Jis yra susipažinęs su Aristotelio ir kitų antikos mąstytojų darbais, nes neretai ne tik

perpasakoja jų nuomonę, bet ir prašo savo mokytoją ją pakomentuoti. Be to, galime spręsti, kad mokinys gerai išmano logikos meną: norėdamas išsklaidyti menkiausią abejonę, dažnai prieštarauja mokytojo komentarams, o atradęs tiesą, jaučia dėkingumą savo mokytojui ir išgyvena pažinimo džiaugsmą. Mokytojas pripažįsta, jog mokinys dėl savo įgimtų gabumų ir uolumo yra vertas šios diskusijos. Dialogo metu ryškėja, kad mokytojas yra nepaprastai kantrus, ramus ir ištvermingas, jis suvokia savo mokymo svarbą ir gebėjimą mokiniui perteikti žinias.

Tenka pastebėti, jog Ibn Gabirolio kuriamas dialogas keičia savo įprastines ribas įgaudamas naują formą, kuria siekiama abu pokalbio dalyvius kreipti nepertraukiamam mąstymui bei tiksliai ir subtiliai perteikti gvildenamą mintį. Šiam sumanymui įgyvendinti autorius pasirenka tam tikrą traktato stilių. Jis naudoja tradicinius, negausius ir neišplėtotus įvaizdžius, kuriais siekiama perteikti ir įtvirtinti tam tikrą abstrakčią idėją.

Pasak Brunnerio, Ibn Gabirolis šio traktato neskyrė mokymui, kadangi „samprotavimuose pernelyg daug paslėptų minčių ir akivaizdžių prieštaravimų, su žodžiais ir kartais su argumentų tvarka elgiamasi gana laisvai; pagaliau perteikiamos idėjos yra pernelyg sudėtingos ir aukštos. Šiame veikale samprotavimas tarnauja jį pranokstančiam dalykui: proto substancija jau yra aukščiau už samprotavimą ir už universalias *fortiori* materiją ir formą.“⁹

Traktatą sudaro 5 knygos. Pirmojoje apibūdinamas visas veikalas. Joje pabrėžiama, kad žmogus turi siekti mokslo, nes juo pažįstama tai, kas kilniausia.

Mokslas ir praktika žmogui teikia galimybę bendrauti su aukštesniu pasauliu ir, peržengus prigimtines galias, suvokti savo tikrąją substanciją. Ibn Gabirolis teigia, jog žemiau Dievo begalybės, kurios baigtinis žmogaus protas negali aprepti, yra Dievo valia, kurioje glūdi visos kūrinijos ir paties Dievo esmė, nuo kurios ir reikia pradėti pažinimą. Ta esmė yra dvejopa, nes ji apima ir materiją, ir formą. Šioje knygoje Ibn Gabirolis siekia dviem būdais įrodyti universalios materijos ir universalios formos egzistavimą. Pirmiausia jis išskiria materijos savybes – savaiminį egzistavimą, esmės vientisumą, gebėjimą būti įvairialype ir suteikti daiktams savo esmę ir pavadinimą, – kad remdamasis jomis galėtų įrodyti universalios materijos egzistavimą. Tokiam įrodymui Ibn Gabirolis visas universalios materijos formas skaido taip, kad vienos iš jų atsidurtų kitose. Tik taip bus galima eiti nuo akivaizdaus prie užslėpto arba nuo to, kas kūniška, prie to, kas dvasiška. Ir jeigu pavyks visuose esiniuose atrasti išvardytas universalios materijos savybes, tai toks įrodymas bus pagrįstas. Kadangi, pasak Ibn Gabirolio, visos tos savybės atrandamos esiniuose, besiskiriančiuose savo forma, vadinasi, visuose juose egzistuoja universali materija. Analogiškai universaliai materijai, universaliąją formą Ibn Gabirolis apibūdina tokiomis savybėmis: subsistencija kitame, esmės baigtis to, kame ji yra ir egzistencijos (aktualizavimo) suteikimas, kurios randamos visuose esinių formose.

Antruoju būdu universalios materijos ir universalios formos egzistavimą ibn Gabirolis bando įrodyti taikydamas sensibilijas. Jis pabrėžia, kad visos jos

sudarytos iš materijos ir formos. Sensibilijas Ibn Gabirolis skirsto į individualias dirbtines, individualias natūralias (gyvūnai, augalai, mineralai), universalias natūralias (elementai) ir nekintamą dangų. Taip atrandamos 4 materijos, kurios atitinka 4 formas. Šios materijos ir formos susijungia universalioje sensibilijų materijoje, kurią sudaro kiekis, ir universalioje formoje, kuri reiškiasi pavidalu, spalva ir kitomis akcencijomis.

Antroji knyga skiriama substancijai, kuri yra materialaus gyvenimo pagrindas. Išėjties pozicija Ibn Gabirolis pasirenka teiginį, jog kiekis savo ruožtu tampa forma, kurios pagrindą reikia atrasti. Pasak jo, šis pagrindas yra ne sensibilija, bet substancija. Substancija yra kiekyje kaip kiekis yra pavidale. Toks pats santykis sieja įvairias inteligibilias substancijas, kol galiausiai prieinama prie pirminės materijos, nes tai, kas aki-vaizdu, įrodo tai, kas paslėpta.

Vadinasi, pasak Ibn Gabirolio, substancija, kurioje glūdi kiekis (ir kiti predikamentai) yra nesensibilių dalykų atvaizdas. Būtent taip traktuojama substancija išlaiko universalios materijos savybes, tačiau ji yra pasyvi ir išlieka žemiausiame būvyje. Pasyvumą Ibn Gabirolis grindžia tuo, kad kiekio forma substancijai trukdo judėti, todėl ji nutolusi nuo judėjimo prado. Pasyvios substancijos samprata Ibn Gabirolui leido teigti, kad viso ko pradžia yra nesukurtas kūrėjas, nejudantis judintojas, o visa ko pabaiga yra neveikianti patiriančioji esybė, nejudinantis judėtojas. Tokia substancija inteligibiliai atpažįstama sielos.

Gamta Ibn Gabirolui yra aukštesnio lygio substancija, turinti sensibilias for-

mas, kurias ji išspaudžia pasyviojoje substancijoje. Dėl šio veiksmo abi substancijos dera tarpusavyje, viena kitą papildoma arba tam tikra prasme susilieja. Tai reiškia, kad žemesniosios substancijos esmė kyla iš gamtos esmės, o gamta yra tos substancijos priežastis, kuri ją kuria, ir vieta, kurioje ji juda. Pasak Brunnerio, Ibn Gabirolis, atskleidamas gamtos, kaip aukštesnės substancijos, gebėjimą savyje talpinti žemesnę, t.y. pasyviają substanciją, teigia, kad žemesnioji substancija nėra tarpininkė tarp gamtos ir kiekio, bet priešingai, ji pati glūdi kiekyje ir visose jo skaidomose dalyse. Norint apibūdinti kiekio pradą, kaip pastebi Brunneris, reikėtų grįžti prie universalios pirminės formos. Pirminę universalią formą Ibn Gabirolis kildina iš absoliučios Pirminės esmės vienovės, o tai reiškia, kad universalioji pirminė forma tampa antrine vienove, kuri savyje talpina visų formų įvairovę. Ši įvairovė atsispindi įvairiuose materijos lygmenyse, pradedant tobuliausiu ir baigiant netobuliausiu, bei įvairiose substancijų formose, pradedant paprastąja ir baigiant kiekio forma. Antrinės vienovės forma, patekusi į kiekio formą, praranda savo subtilumą ir tampa suspausta bei kūniška. Kūno substancija Ibn Gabirolui tampa vienovės pabaigos subjektu, o proto substanciją jis apibūdina kaip vienovės pradžios subjektą. Toks vienovės subjektų skirstymas leido Ibn Gabirolui atskirti paprastąsias substancijas nuo kūniškų. Paprastosios substancijos yra nuo pradžios iki gamtos, o kūniškos – nuo gamtos iki pasyvaus centro.

Brunnerio nuomone, jau I ir II knygoje Ibn Gabirolis pateikia kosmologi-

jos pradus, kuriuos detaliau aptaria III knygoje. IV knygoje atskleidžiama, kad protu suvokiamas esybes, kaip ir juslines, sudaro materija ir forma, be to, šioje knygoje įrodoma universalios materijos ir universalios formos egzistavimas bei vienovė. IV knyga savo ruožtu yra išanga į V knygą, kurioje siekiama pateikti universalios materijos apibrėžimą, nurodyti jos savybes bei galutinę priežastį ir yra iškeliamos problemos, susijusios su jų būtimi, kilme bei susijungimu.

III knyga yra pati svarbiausia, kadangi joje pateikta „teorija apie visatos struktūrą, ypač apie protu suvokiamą

pasaulį, ir doktrina apie emanaciją, arba nuoseklų perėjimą nuo priešasčių prie padarinių, ir apie substancijų vienovę, padarinius išskaidant priežastyse. III knygoje aiškiai nurodoma, kad tame visatos aprašyme pateikiama ir materijos bei formos doktrina; pažymima, kad tik pažįstant paprastas substancijas pakylama iki universalios materijos bei jos formos pažinimo ir iki paties dieviškumo, kuriame slypi gyvenimo šaltinis; kad tas pažinimas protingai sielai suteikia didžiausią džiaugsmą, o esybei tai yra proga vėl susitapatinti su aukštesniu pasauliu.“¹⁰ Vadinasi, III knyga yra viso *Fons vitae* pagrindas.

FONS VITAE KOMENTARAI VIDURAMŽIAIS

XIII a. traktatas *Fons vitae* buvo studijuojamas universitetuose ir susilaukė Alberto Didžiojo ir jo mokinio Tomo Akviniečio nevienareikšmiško vertinimo. Pasak de Liberose, Albertas Didysis Ibn Gabirolio *Fons vitae* pasmerkė kaip *nekenčiamą* bei *pasibjaurėtiną* filosofiją ir net abejojo šio kūrinio autentiškumu teigdamas, kad tik klastotojas gali parašyti tokią knygą ir ją pavadinti *Gyvenimo šaltiniu*. De Libera, analizuodamas Alberto Didžiojo veikalą *De intellectu et intelligibili* cituoja scholasto žodžius patvirtindamas ką tik išsakytą mintį, jog „tas, kuris parašė *Gyvenimo šaltinio knygą*, kurią kai kurie vadina *Materijos ir formos knyga*, meluoja sakydamas, kad intelektas geba mąstyti dėl savo materialios prigimties.“¹¹ Albertui Didžiajam tokios Ibn Gabirolio mintys vedė prie filosofų proto ir teologų tikėjimo suprie-

šinimo. Albertui Didžiajam Ibn Gabirolio samprata apie materiją ir intelektą buvo adekvati Aleksandro Afrodisiečio ir Porfirijo koncepcijoms, kadangi Aleksandras Afrodisietis tvirtino, jog tai pačiai prigimčiai priklauso tiek pirminė materija, tiek įmanomas intelektas, o Porfirijo metafizika aiškino antbūtiško Vienio ir Būčiai tapataus Vienio sąsajas.

Ibn Gabirolio traktatą *Fons vitae* Tomas Akvinietis komentavo šiuose veikaluose:¹² *Sentencijų komentaro* antrosios knygos trečiosios dalies pirmojo klausimo pirmajame artikle ir antrosios knygos 17 dalies pirmojo klausimo pirmajame artikle; traktato *Apie esinį ir esmę* ketvirtajame skyriuje; *Teologijos sumos* pirmosios dalies 50 klausimo antrajame artikle, 66 klausimo antrajame artikle ir 115 klausimo pirmajame artikle; *Svarstyčių klausimų* knygoje: *Apie sukurtą-*

sias duasias pirmajame artikle, *Apie galią* trečiojo klausimo 7 artikle ir *Apie sielą* šeštajame artikle; traktato *Apie atskirtąsias substancijas* 5–8 skyriuose; *Laisvai keliamų klausimų* 11 klausimo penktajame artikle; *Aristotelio traktato Apie sielą antrosios knygos komentaro* pirmojoje lekcijoje; *Sumos prieš pagonis* trečiosios knygos 69 skyriuje. Traktato *Apie esinį ir esmę* ketvirtajame skyriuje Tomas Akvinietis negaili kritikos Ibn Gabirolui už tai, kad jis inteligencijoms ir sielai priskiria materijos ir formos kompoziciją ir tai prieštarauja kitiems filosofams, „nes jie tas substancijas vadina atskirtomis nuo materijos ir įrodinėja jas esant be jokios materijos.“¹³ Tenka pastebėti, kad Tomas Akvinietis Ibn Gabirolio atžvilgiu nebuvo visiškai teisingas. Ibn Gabirolis traktato *Fons vitae* III knygoje *Apie paprastųjų substancijų egzistavimo įrodymą*¹⁴ analizuoja, koku būdu egzistuoja paprastosios substancijos siekdamas paaiškinti materijos ir formos santykį su jomis,¹⁵ tačiau jis netvirtina, kad paprastoji substancija yra formos ir materijos kompozicija. Atvirkščiai, jis teigia, kad tarp paprastųjų ir sudėtinių substancijų, kurios sudarytos iš formos ir materijos, egzistuoja tarpinės substancijos. Tarpinės substancijos teikia sudėtinėms substancijoms formą ir materiją. Vadinasi, paprastoji substancija savyje neturi materijos ir formos kompozicijos, kaip teigia Tomas Akvinietis. Ibn Gabirolio teigimu, „paprastosios substancijos, kaip siela ir protas, yra sudėtinių substancijų formos. <.....> Paprastoji substancija – aukščiau už sudėtinę. <.....>

Vadinasi, paprastoji substancija yra substancijos – kategorijų pagrindo – forma. Siela ir protas – paprastosios substancijos. Kiekviena paprastoji substancija apima sudėtinę substanciją. Todėl siela ir protas apima substanciją – kategorijų pagrindą“¹⁶ tik kaip forma. Ši Ibn Gabirolio aiškinimą Tomas Akvinietis atremia teiginiu, kad sudėtinėje substancijoje, sudarytoje iš materijos ir formos, „yra dvejopa priklausomybė: viena – materijos formai, o kita – iš jų sudaryto daikto [priklausomybė] dalyvaujamaai esčiai, nes daikto esatis nėra nei jo forma, nei jo materija, o tai, kas daiktui atitenka per formą.“¹⁷ Šiuo teiginiu Tomas Akvinietis nori pagrįsti tai, kad daiktų materija, kuri sudaryta iš materijos ir formos, turi savo buvimą galimybeje, o tai reiškia, kad galimybė dalyvauja pirmajame esinyje. Taip Tomas Akvinietis siekia neutralizuoti Ibn Gabirolio tarpinės substancijos traktuotę.

Ir Tomas Akvinietis, ir Albertas Didysis, išstudijavę lotynišką Ibn Gabirolio *Fons vitae* versiją, nedrįso ar nenorėjo pripažinti, jog šiame veikalė, kaip pažymi de Libera, nepaprastai glaustai suformuluota neoplatonizuoto aristotelizmo filosofinė programa: „žmogaus tikslas yra *applicatio animae eius cum mundo altiore, ut unumquodque redeat ad suum simile*.“¹⁸ Vadinasi, žmogaus, kaip sudėtinės substancijos, egzistencijos tikslą Ibn Gabirolis regi sielos susijungime su aukštesniu pasauliu, kitaip tariant, kad kiekvienas emanuotas dalykas įgytų savo protu suvokiamą statusą.

IŠVADOS

Paveikti arabų mokslininkų, reflektuodami antikinės kultūros palikimą žydų mąstytojai domėjosi ne vien Biblijos tyrinėjimais, bet ir filosofija, hebrajų gramatika bei poezija. Naudodami žodinę kalbą, kaip tyrimo instrumentarijų, jie siekė atskleisti pasaulio sukūrimo ir būties vienovės bei įvairovės sampratas. Be Aristotelio logikos jie rėmėsi Hipokrato, Galeno, Ptolemajaus kūrybiniu palikimu siekdami apibrėžti materijos ir formos santykį, atskleisti pirminę ir antrinę substancijas, apibūdinti augalinę, gyvybinę ir protinę sielas bei kitus predikamentus.

Ibn Gabirolio filosofinė *Fons vitae* idėja apibūdinama kaip religijos ir metafizikos vienovė, be to, ji artima arabų

peripatetizmo programai, nes joje žmogaus egzistencijos tikslas kreipiamas į savižinos sampratą siekiant pažinti save, suvokti savo būties prasmę, galutinę egzistencijos priežastį tam, kad būtų galima pažinti visa kita.

Metafiziką Ibn Gabirolis traktuoja kaip mokslą, kuris visus dalykus nagrinėja būties aspektu su dviem objektais, t.y. su universalia materija ir universalia forma, tam, kad galėtų suvokti *universalios būties esmę* ir jos Kūrėją. Dievas yra begalinis, todėl Jį galima pažinti tik kaip Priežastį per padarinius. Kertinis metafizikos uždavinys – mąstyti apie Priežastį, jos padarinius ir tai, kas padarinius sieja su Priežastimi.

Literatūra ir nuorodos

- 1 Žr.: Alain de Libera. *La philosophie médiévale*. – Paris: Puf, 1993, p. 199.
- 2 Nicholas de Lange. *Judaizmas*. – Vilnius: Aidai, 1996, p. 82.
- 3 Ten pat.
- 4 Žr.: Валерий Яковлевич Саврей. *Александрійская школа в истории философско-богословской мысли*. – Москва: КомКнига, 2006, с. 47.
- 5 Algis Uždavinys. *Versmių labirintai: Proklo hermeneutinė filosofija ir mistagogija*. – Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 37.
- 6 Algis Uždavinys. *Helėniškoji filosofija nuo Numenijo iki Sirijano*. – Vilnius: KFM, 2003, p. 15.
- 7 Žr.: Fernand Brunner. Introduction. // Ibn Gabirol (Avicembron). *La source de vie*. Livre III. – Paris: J. Vrin, 1950, p. 7–52.
- 8 Ten pat, p. 10.
- 9 Ten pat, p. 11–12.
- 10 Ten pat, p. 16.
- 11 Alain de Libera. *La philosophie médiévale*. – Paris: Puf, 1993, p. 199–200.
- 12 Žr.: Gintautas Vyšniauskas. Akviniečio ir Avicembro dispuo dėl paprastųjų substancijų sandaros teo-filosofinis pamatas. // *Logos* Nr. 54, 2008, p. 80.
- 13 Tomas Akvinietis. Apie esinį ir esmę. // Tomas Akvinietis. *Apie esinį ir esmę. Apie tiesą. Apie intelekto vienovę prieš averoistus*. – Vilnius: Logos, 2000, p. 29.
- 14 Žr.: Ibn Gabirol (Avicembron). *La source de vie*. Livre III. *De la démonstration de l'existence des substances simples*. – Paris: J. VRIN, 1950.
- 15 Žr.: Saliamonas Ibn Gabirolis. *Gyvenimo šaltinis. Paprastųjų substancijų įrodymas*. Vertė A. Degutis. // *Filosofijos istorijos chrestomatija, Viduramžiai*, sudarė B. Genzelis. – Vilnius: Mintis, 1980, p. 269–270.
- 16 Ten pat, p. 275.
- 17 Tomas Akvinietis. Apie atskirtąsias substancijas. Vertė G. Vyšniauskas. // *Logos* Nr. 54, 2008, p. 118–119.
- 18 Alain de Libera. *La philosophie médiévale*, p. 200.